

Populisme en de ambivalentie van het egalitarisme. Hoe rijmen sociaal zwakkeren een rechtse partijvoorkeur met hun sociaal-economische attitudes?

Anton DERKS¹

Postdoctoraal Onderzoeker FWO-Vlaanderen
aan de Vrije Universiteit Brussel

I. Probleemstelling

Deze bijdrage situeert zich in het debat over *class voting* en de problematiek van het zogenaamd 'onnatuurlijk' stemgedrag, dit is het rechts stemgedrag bij sociaal zwakke categorieën. Het 'onnatuurlijk' stemgedrag wordt doorgaans verklaard vanuit culturele motieven. Onze analyse onderschrijft het belang van culturele stemmotieven, maar wil nagaan hoe deze sociale groepen een rechtse stem rijmen met hun *sociaal-economische* attitudes. Vanuit het populisme-concept wordt de verwevenheid beschreven tussen culturele attitudes (opvattingen over de inrichting van de samenleving en de omgang met etnische diversiteit) en sociaal-economische kwesties met betrekking tot herverdeling en de verzorgingsstaat. Dit artikel bouwt verder op eerder onderzoek waarin werd aangetoond dat de economische attitudes van sociaal zwakke categorieën beter omschreven kunnen worden als 'populistisch' dan als 'links' of 'economisch progressief'.² In het theoretisch gedeelte van deze bijdrage wordt inspiratie gezocht in de populismeliteratuur om een beter begrip te krijgen van het fenomeen van de economisch populistische attitudes. In het empirisch gedeelte wordt nagegaan in welke mate de economische attitudes van het electoraat van het rechtspopulistische VB (Vlaams Blok, nu Vlaams Belang), getypeerd kan worden als 'economisch populistisch'.

Het traditioneel *class politics* schema gaat uit van een 'natuurlijke' affiniteit van de arbeidersklasse, of van economisch zwakke groepen, met linkse politieke partij-

1. Met dank aan Koen Abts en Thierry Kochuyt voor hun commentaren op een vorige versie van deze paper.
2. DERKS, A., Are the underprivileged really that economically 'leftist'? Attitudes towards economic redistribution and the welfare state in Flanders, *European Journal of Political Research*, 43, 2004, pp. 509-521.

Anton Derks

en. Dat deze band nu niet meer zo vanzelfsprekend is, wordt geduid vanuit verschillende verklaringen.³ Vanaf de jaren tachtig zijn vele westerse landen getuige van de opkomst van nieuw-linkse, groene partijen en nieuwe radicaal rechtse of rechts-populistische partijen. Deze ontwikkeling zet het traditionele *class politics* schema helemaal op zijn kop: de nieuw-linkse partijen rekruteren hun electoraat immers disproportioneel onder de hoogopgeleide nieuwe middenklasse, terwijl de rechts-populistische partijen veel succes kennen bij de laagopgeleide arbeidersklasse.⁴ Ook in Vlaanderen bleek dat de doorbraak van het VB, in 1991, in belangrijke mate te wijten was aan de steun vanuit de voormalige traditionele socialistische achterban.⁵

De opkomst van nieuw-linkse en nieuw-rechtse partijen wordt vaak verklaard vanuit een nieuwe politieke cultuur die voornamelijk door sociaal-culturele en minder door economische tegenstellingen wordt bepaald. De ideologische links-rechts tegenstelling bestaat niet uit één, maar uit twee dimensies of tegenstellingen. Sinds de onderzoeken van Shils en Lipset⁶ over het autoritarisme van de arbeidersklasse is het gemeengoed geworden om politieke ideologieën vanuit een tweedeling te benaderen. In de lage landen sluit ook Middendorps onderzoekstra-

3. PAKULSKI, J., & M. WATERS, *The Death of Class*, London, Sage, 1996; ESPING-ANDERSEN, G., *Politics Without Class*, *Postindustrial Cleavages in Europe and America*, pp. 293-316 in H. Kitschelt, P. Lange, G. Marks, & J.D. Stephens (eds.), *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; CLARK, T.N., & S.M. LIPSET (eds.) *The Breakdown of Class Politics. A Debate on Post-Industrial Stratification*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2001; NIEUWBEERTA, P., *The Democratic Class Struggle in Postwar Societies: Traditional Class Voting in Twenty Countries, 1945-1990*, pp. 121-135 in T.N. Clark, & S.M. Lipset, *The Breakdown of Class Politics. A Debate on Post-Industrial Stratification*, Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2001.
4. ANDERSEN, J.G., *Denmark: the Progress Party – Populist Neo-Liberalism and Welfare State Chauvinism*. pp. 193-205 in P. Hainsworth, *The Extreme Right in Europe and the USA*, London, Pinter, 1992; HAINSWORTH, P., *Introduction. The Cutting Edge: The Extreme Right in Post-War Western Europe and the USA*, pp. 1-28 in P. Hainsworth, o.c., 1992; KITSCHOLT, H., *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1995; ELCHARDUS, M., *Class, Cultural Re-alignment and the Rise of the Populist Right*, pp. 41-63 in A. Erskine, M. Elchardus, S. Herkommer, & J. Ryan, *Changing Europe. Some Aspects of Identity, Conflict and Social Justice*, Aldershot: Avebury, 1996; CLARK, T.N., & S.M. LIPSET, *Are Social Classes Dying?*, pp. 39-54 in T.N. Clark, & S.M. Lipset, o.c. 2001; DERKS, A., *Hoe links is de 'kleine man' in Vlaanderen? Over de ideologische en politieke vertaling van sociale ongelijkheid*, pp. 263-292 in M. Elchardus, & I. Glorieux, *De symbolische samenleving. Een exploratie van de nieuwe sociale en culturele ruimtes*, Tiel: Lannoo, 2002; LUBBERS, M., M. GIJSBERTS, & P. SCHEEPERS, *Extreme Right-Wing Voting in Western Europe*, *European Journal of Political Research*, 41, 2002, pp. 345-378.
5. BILLIET, J., M. SWYNGEDOUW, & A. CARTON, *Protest, ongenoegen en onverschilligheid op 24 november... en nadien*, *Res Publica*, 35, 1993, pp. 221-235.
6. SHILS, E., *Authoritarian: "Right" and "Left"*, in M. Jahoda, & R. Christie, *Studies in the Scope and Method of "The Authoritarian Personality"*, Glencoe, The Free Press, 1953; LIPSET, S. M., *Political Man Updated*, pp. 459-523 in S.M. Lipset, *Political Man. The Social Bases of Politics*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1981; LIPSET, S.M., *Working-class Authoritarianism*, pp. 87-126 in S.M. Lipset, o.c., 1981.

ditie⁷ naar economisch en cultureel conservatisme en de breuklijnenanalyse van Elchardus⁸ aan bij deze tweedimensionale benadering. Behalve de traditionele *economische* links-rechts breuklijn, die betrekking heeft op de problematiek van gelijkheid en herverdeling van de welvaart, bestaat er ook een *culturele* tegenstelling die zich afspeelt rond conflicterende waarden over de inrichting van de samenleving. Shils en Lipset argumenteerden reeds vanaf de jaren vijftig dat de arbeidersklasse op economisch terrein linkse standpunten inneemt, maar op cultureel vlak een autoritaire positie inneemt. De economisch linkse standpunten verklaart Lipset⁹ vanuit de economisch precaire situatie van de arbeidersklasse. Mensen met een economisch zwakke positie hebben meer baat bij een linkse economische politiek waarbij de overheid actief ingrijpt bij de herverdeling van de materiële rijkdommen. Het (culturele) autoritarisme wijst volgens Lipset op een weinig gecultiveerd wereldbeeld dat het resultaat is van autoritaire opvoedingspatronen en van zwakke sociale posities (weinig lezen, zwakke integratie in het verenigingsleven, lage scholing en weinig intellectuele stimulansen in de werkomgeving). Vanuit dit gebrekkig wereldbeeld zouden laaggeschoolde arbeiders opteren voor eenvoudige maar drastische en directe oplossingen voor politieke en maatschappelijke problemen.

De meeste onderzoekers verklaren het rechtse stemgedrag van economisch zwakke categorieën vanuit culturele en niet vanuit economische motieven. Het 'onnatuurlijk' stemgedrag kan dan door het *working class* autoritarisme (en de vele varianten en interpretaties van dit concept) worden begrepen. Over het belang van culturele attitudes voor de verklaring van het succes van de nieuwe rechts-populistische partijen bestaat intussen een uitgebreide literatuur met een solide empirisch ondersteuning. De vraag die zich opdringt en die in deze bijdrage centraal staat, is hoe deze categorieën hun rechtse stem rijmen met hun *economische* opvattingen en attitudes.

In de literatuur vindt men uiteenlopende verklaringen voor deze paradox. Sommige auteurs gaan uit van een blijvende spanning tussen de economisch linkse attitudes van de lagere sociale klassen en de economisch rechtse of marktliberale lijn van de rechtse partijen.¹⁰ De culturele attitudes zouden doorslaggevend zijn

7. MIDDENDORP, C.P., *Progressiveness and Conservatism. The fundamental dimensions of ideological controversy and their relationship to social class*, Den Haag: Mouton, 1978; MIDDENDORP, C.P., *Ideology in Dutch Politics. The Democratic System Reconsidered, 1970-1985*, Assen: Van Gorcum, 1991; DE WITTE, H., & P. SCHEEPERS (eds.), *Ideology in the Low Countries. Trends, Models and Lacunae*, Assen: Van Gorcum, 1999.
8. ELCHARDUS, M., o.c., 1996; ELCHARDUS, M., & K. PELLERIAUX, De polis verdeeld – Hoe de kiezers links en rechts herdefiniëren, pp. 183-210 in M. Swyngedouw, J. Billiet, A. Carton, & R. Beerten, *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen, Verkiezingen van 21 mei 1995*, Leuven: Acco, 1998.
9. LIPSET, S.M., o.c., 1981.
10. DEPICKERE, A., & M. SWYNGEDOUW, Verklaringen voor het succes van extreem-rechts getoetst, pp. 1-25 in M. Swyngedouw, & J. Billiet (eds.), *De kiezer heeft zijn redenen. 13 juni 1999 en de politieke opvattingen van Vlamingen*, Leuven/Leusden: Acco, 2002; HOUTMAN, D., *Class and Politics in Contemporary Social Science. "Marxism Lite" and Its Blind Spot for Culture*, New York: Aldine De Gruyter, 2003.

Anton Derks

in de bepaling van de (rechtse) stem. De linkse economische attitudes zouden conflicteren met het rechtse economische partijprogramma, maar dit zou minder sterk doorwegen in bepaling van het stemgedrag, bijvoorbeeld omdat men onvoldoende bewust is van het economisch programma van de rechtse partijen of omdat de economische problematiek minder prominent op de politieke agenda staat.¹¹ Deze benadering kan men de *spanningshypothese* noemen.

Vanuit de literatuur die zich buigt over het concept 'populisme' zal ik een alternatieve verklaring exploreren. Deze benadering ontkent geenszins het belang van de nieuwe culturele breuklijn voor de verklaring van het 'onnatuurlijk' stemgedrag. Wat ik echter betwist is dat er een fundamentele spanning zou bestaan tussen de economische attitudes van de 'onnatuurlijke' stemmers en het economische discours van de rechts-populistische partijen.

Deze argumentatie zal in een aantal stappen worden opgebouwd. Eerst wordt aan de hand van de literatuur over de oorzaken en kenmerken van het populisme ingegaan op de relatie tussen populisme en houdingen ten aanzien van herverdeling en de verzorgingsstaat (paragraaf II). Het populisme, zo zal worden geargumenteed, appelleert aan een gelijkheidsverzuchting maar koppelt het egalitarisme niet aan een linkse herverdelingspolitiek. Het is integendeel zeer vatbaar voor radicale rechtse kritieken op de verzorgingsstaat. Daarna wordt empirische steun gezocht voor de stelling dat er een sterke overeenkomst is in het sociaal-economisch discours van de rechts-populistische partijen en de opinies van de electorale achterban, met inbegrip van de economisch zwakke categorieën. De analyse heeft betrekking op Vlaanderen (paragraaf III en IV).

II. Populisme en houdingen ten aanzien van de verzorgingsstaat

A. Populisme, links en rechts

Met de uitbouw van de verzorgingsstaat na de tweede wereldoorlog, die werd mogelijk gemaakt door de verhoging van het welvaartspeil, werd de economische breuklijn (arbeid-kapitaal) in belangrijke mate gepacificeerd. De politiek van de verzorgingsstaat voorziet weliswaar het behoud van de vrije markt maar is ook gericht op een actieve welvaartsverdeling, gebaseerd op de effectieve verwezenlijking van wettelijk gewaarborgde sociale en economische grondrechten en gesteund door een ideologie van gelijkheidsstreven.¹² De verzorgingsstaat kende zijn gouden periode in de jaren zestig van vorige eeuw, maar kwam vanaf de economische recessie in de jaren zeventig onder vuur te staan.

11. HOUTMAN, D., o.c., 2003.

12. DELEECK, H., *De architectuur van de welvaartsstaat opnieuw bekeken*, Leuven: Acco, 2001.

De crisis van de verzorgingsstaat heeft een belangrijke invloed op de links-rechts breuklijn. Deze breuklijn spitst zich nu toe op de vraag hoe en in welke mate de vrije markt sociaal gecorrigeerd moet worden,¹³ en de discussie over het behoud of de ontmanteling van de verzorgingsstaat vormt daarbij een belangrijke splijtzwam tussen links en rechts. De 'rechtse' kritieken op de verzorgingsstaat komen niet enkel uit klassieke neoliberale hoek. Men vindt ze ook duidelijk terug in de rechts-populistische ideologie. Net als het corporatisme en het nationaal-socialisme van de jaren dertig van de vorige eeuw, of de vroegere moderniteitskritiek van de conservatieve revolutie, past ook het hedendaagse populisme niet zo duidelijk in het klassieke schema van de economische links-rechts tegenstelling.¹⁴ Het is dan ook niet aangewezen om, zoals vaak gebeurt in sociologisch en electoraal onderzoek, de economische links-rechts breuklijn te verenigen tot de tegenstelling socialisme (overheidsinterventie) – liberalisme (laissez-faire). Hiermee gaat men immers voorbij aan een van de meest acute conflictmateries tussen links en rechts, meer bepaald de crisis van de verzorgingsstaat en de rol hierin van het rechtspopulisme.

B. Populisme als 'dunne' ideologie

De kameleonachtige vorm die het populisme vaak aanneemt doet sommige auteurs besluiten dat het populisme geen vaste ideologische kern heeft en gereduceerd kan worden tot een stijl of een syndroom.¹⁵ Canovan bekritiseert echter deze reductie. Het populisme is weliswaar geen 'volle' ideologie, zoals het socialisme of het liberalisme, maar wel een *thin-centred* ideologie met een beperkte kern die verbonden is met een beperkt deel van de politiek. De ideologie is ook niet louter negatief (anti-establishment), maar bezit een positieve kern, en deze is gericht op het waarderen van het 'gezond verstand' van de gewone mensen.¹⁶ Het antagonisme dat door het populisme wordt vooropgesteld tussen het volk en het establishment staat centraal in de meeste omschrijvingen van het populisme.¹⁷

13. GIDDENS, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Oxford: Polity Press, 1998.
14. Voor de discussie over de complexe relatie tussen de economische links-rechts tegenstelling en de conservatieve revolutie, het fascisme en het hedendaags rechtspopulisme, zie respectievelijk BRAECKMAN, A., *Denken tegen de moderniteit. Contouren van een 'revolutie van de geest' (1890-1933)*, pp. 7-33 in A. Braeckman, R. Bauer, & J. De Visscher (eds.), *Onbehagen met de moderniteit. De revolutie van de intellectuelen 1890-1933*, Kapellen: Pelckmans, 2001; STERNHELL, Z., *Ni droite, ni gauche. L'idéologie fasciste en France*, Paris, Editions de Seuil, 1983; MUDDE, C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000.
15. WILES, P., *A Syndrome, not a doctrine: some elementary theses on populism*, pp. 166-179 in G. Ionescu, & E. Gellner, *Populism, Its Meaning and National Characteristics*, London: The Garden City Press, 1969.
16. CANOVAN, M., *Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy*, pp. 25-44 in Y. Mény, & Y. Surel (eds.), *Democracies and the Populist Challenge*, Houndmills: Palgrave, 2002.
17. DI TELLA, T.S., *Populism*, pp. 985-989 in S.M. Lipset (ed.), *The Encyclopedia of Democracy*, Washington D.C.: Congressional Quarterly Inc, 1995; IONESCU, G., & E. GELLNER (eds.),

Anton Derks

Het populisme als ‘dunne’ ideologie bevat geen specifieke economische doctrine. Dat betekent echter niet dat het populisme geen implicaties zou hebben voor materies die met de sociaal-economische breuklijn te maken hebben. Het populisme als sociologisch en ideologisch fenomeen, en in het bijzonder het rechtse en nationalistische populisme, ondergraaft de legitimiteit van de verzorgingsstaat, zo zal hierna worden beargumenteerd.

Het populisme plaatst het ‘gezond verstand’ van de gewone mensen tegen de corruptie en de misbruiken van de elite. Populisten willen dat het maatschappelijke leven gereguleerd wordt door de ‘wil van het volk’ en verzetten zich tegen intermediaire instellingen die de directe invloed van deze volkswil verhinderen. Vandaar dat het populisme een ambivalente houding aanneemt tegenover de democratie, pleidooien voor directe democratie en verzuchtingen naar een autoritaire leider die de volkswil ‘belichaamt’ gaan hand in hand.¹⁸

Volgens Mény en Surel¹⁹ berust de democratie op twee componenten: enerzijds is er de macht van het volk (*the power of the demos*), anderzijds is er het constitutionalisme dat voorziet in algemene rechtsprincipes en regels die de democratische instellingen moeten beschermen. Omwille van verschillende factoren is deze tweede component (het constitutionalisme) na de tweede wereldoorlog in belang toegenomen. De slechte ervaringen met het fascisme, de transformatie van de markt, de Europese eenmaking en processen van privatisering en liberalisering: al deze ontwikkelingen noopten tot nieuwe regels en instituties. Het constitutionalisme is nu dermate ontwikkeld, dat sommigen vinden dat het de legitimiteit van de democratie ondermijnt. Dit zou leiden tot gevoelens van politieke machteloosheid die de ideale voedingsbodem bieden voor de ontwikkeling van het populisme.

C. Vervreemding van de verzorgingsstaat

Het populisme situeert zich in het spanningsveld tussen de populaire volkswil en het constitutionalisme en uit zich in een roep voor een directe en meer doorzichtige politiek. Populisten stellen de legitimiteit van de intermediaire instellingen en constitutionele principes in vraag en presenteren zichzelf als de enige echte democraten die de stem van het volk rechtstreeks belichamen. “Wij zeggen wat u

Populism. Its Meaning and National Characteristics, Letchworth: The Garden City Press, 1969; MÉNY, Y., & Y. SUREL, *The Constitutive Ambiguity of Populism*, pp. 1-21 in Y. Mény, & Y. Surel, o.c., 2002.

18. PAPADOPOULOS, Y., *El nacional populismo en Europa occidental: un fenomeno ambivalente*, pp. 65-105 in G. Hermet, S. Loenza, & J.F. Prud’homme (eds.), *Del populismo delos antiguos al populismo de los modernos*, Mexico: El Colegio de México, 2001; MÉNY, Y., & Y. SUREL o.c., 2002.
19. MÉNY, Y., & Y. SUREL, (eds.), *Democracies and the Populist Challenge*, Houndmills: Palgrave, 2002.

denkt”, zo luidt de slogan van het rechts-populistische VB. Margaret Canovan²⁰ wijst in dit verband op de fundamentele paradox waarmee de democratie geconfronteerd wordt. Hoe inclusiever de democratie wordt, dit wil zeggen hoe meer mechanismen ze creëert die toelaten dat burgers hun visies op het beleid kunnen laten doorwegen, hoe ondoorzichtiger de democratie wordt en hoe moeilijker ze te vatten wordt door de mensen die erdoor *empowered* worden. “*Empowerment undermines transparency*” zo drukt ze het kernachtig uit.²¹ De ideologie van de democratie, die zoals elke ideologie complexiteitsreducerend is, voedt het populisme nog verder aldus Canovan. Hoe democratie echt moet werken wordt er niet in uitgelegd (omdat dit te complex is), zo wordt de populistische kreet dat de democratie verraden wordt verder ondersteund.

In deze bijdrage wil ik de stelling verdedigen dat de houding van het populisme ten aanzien van het sociaal beleid door dezelfde ambivalentie en door dezelfde paradox kan begrepen worden als degene die we aantreffen in de populistische houding ten aanzien van de democratie. De opdeling in twee componenten van de democratie (volkswil en constitutionalisme) kan gemakkelijk doorgetrokken worden naar het sociaal beleid: de populaire morele attitudes rond gelijkheid en sociale rechtvaardigheid vormen de eerste component en de institutionele arrangementen van de verzorgingsstaat de tweede. In analogie met de visie van Canovan (“*empowerment undermines transparency*”) geldt voor het sociaal beleid dat “*redistribution undermines transparency*”. Vóór de ontwikkeling van het moderne sociaal beleid dat culmineerde in het project van de verzorgingsstaat kwam herverdeling voornamelijk tot stand via directere vormen van reciprociteit en sociale steun, zoals bij de liefdadigheidsinitiatieven (fraternalisme). De moderne verzorgingsstaat echter voorziet in de wettelijke garantie van een aantal sociale en economische rechten voor alle burgers. Dit gebeurt onder meer door het invoeren van een stelsel van verplichte sociale verzekeringen voor werknemers, het recht voor elke verzekerde op een vervangend inkomen bij werkloosheid, ziekte, invaliditeit en ouderdom en de voorziening van een wettelijke minimumuitkering voor elke burger. Door deze institutionele arrangementen werd het sociaal beleid veel inclusiever in de zin dat de herverdeling door de overheid gereguleerd en gegarandeerd wordt voor het ganse grondgebied. Maar dit heeft het herverdelingsproces ook ingewikkelder en ondoorzichtiger gemaakt. Universele sociale rechten komen in de plaats van particuliere vormen van reciprociteit.

De complexiteit en ondoorzichtigheid van de institutionele arrangementen van het sociaal beleid kan dus aanleiding geven tot vervreemding. Hierdoor komen populaire opvattingen over gelijkheid en herverdeling op gespannen voet te staan met de actuele werking van de verzorgingsstaat.

20. CANOVAN, M., *o.c.*, 2002.

21. CANOVAN, M., *o.c.*, 2002, p. 28.

D. Populisme en de vatbaarheid voor anti-verzorgingsstaatsentimenten

Het populisme vertrekt van de antagonistische visie waarbij het gewone volk wordt onderscheiden van de elite. Dit uit zich in een afwijzing van intermediaire instituties omdat deze de rechtstreekse uitdrukking van de wil van het volk blemmeren. De anti-houdingen (anti-elite en verzet tegen intermediaire instellingen) dragen op een rechtstreekse manier bij tot het wantrouwen van de verzorgingsstaat. De verzorgingsstaat wordt dan opgevat als een instrument in handen van het beleid van een corrupte elite. Populisten staan gekend om hun negatieve visie op belastingen, in die mate zelfs dat sommige populistische partijen (voornamelijk Scandinavische) aanvankelijk vooral bekend stonden als antibelastingspartijen vooraleer ze zich op het migrantenthema zijn gaan concentreren.²² Zoals Taggart²³ opmerkt, zullen populistische partijen het systeem van belastingen voorstellen als een samenzwering die als bedoeling heeft de rijkdommen die gegenereerd werden door de productieve burgers over te dragen naar de onproductieve elite en een sociaal profitaat. *“De socialisten denken dat het overheidsgeld hun geld is, en niet dat van de burgers”*, zo trachtte bijvoorbeeld het VB dit sentiment te bespelen en in antisocialistisch vaarwater te trekken.

Tegenover deze anti-houdingen staat het positieve geloof in het ‘gezond verstand’ van het volk of de gewone mensen. De manier waarop dit volk gedefinieerd wordt en tegenover welke *outgroups* het gecontrasteerd wordt, kan verschillende vormen aannemen naargelang de context. Rechtse of nationalistische populistische partijen zullen het volk definiëren in etnische termen.²⁴ De outgroup is dan niet enkel de elite, maar ook de migranten, evenals categorieën zoals onrechtmatige uitkeringsgerechtigden. Migrantengroepen zijn niet enkel cultureel bedreigend, maar ook economisch. Ze worden opgevoerd als profiteurs van de sociale zekerheid en tegelijk als concurrenten op de arbeidsmarkt. *“400.000 werklozen, waarom dan nog gastarbeiders?”*. Met deze slogan trok het VB in 1984 naar de verkiezingen. Voorheen was het Franse Front National al met een gelijkaardige slogan naar de verkiezingen getrokken: *“Un million de chômeurs, c’est un million d’immigrés en trop”*, door velen vergeleken met de Nazi-slogan *“500.000 werklozen, 400.000 Joden”*. In Vlaams electoraal surveyonderzoek blijkt alvast dat negatieve opvattingen over migranten, zowel vanuit de culturele als economische bedreiging, een belangrijke verklaring bieden voor de stemvoorkeur voor het VB.²⁵

22. ANDERSEN, J.G., o.c., 1992.

23. TAGGART, P., *Populism and the Pathology of Representative Politics*, pp. 62-80 in Y. Mény, & Surel (eds), *Democracies and the Populist Challenge*, Houndmills: Palgrave, 2002, p. 76.

24. PAPADOPOULOS, Y., o.c., 2001; MENY, Y., & Y. SUREL, o.c., 2002.

25. BILLIET, J., & G. LOOSVELDT, *De houding tegenover migranten en het stemgedrag in Vlaanderen*, pp. 95-117 in M. Swyngedouw, J. Billiet, A. Carton, & R. Beerten, o.c., 1998; COFFÉ, H., J. BILLIET, & B. CAMBRÉ (2002). *Etnocentrisme en stemgedrag. Evolutie tussen 1991 en 1999*, pp. 95-109 in M. Swyngedouw, & J. Billiet, o.c., 2002.

Hoe uit het rechtspopulisme zich op het niveau van de morele redeneringen rond sociale thema's? Het populisme spreekt de gelijkheidsverzuchtingen aan van mensen die zich tekort gedaan voelen. Dit neemt echter niet de vorm aan van een universalistisch egalitarisme, maar veeleer van een particularistische en utilitaristische *ingroup* identificatie. De morele idealen waarop de populistische verantwoordingsstrategieën gebaseerd zijn, zijn ontleend aan een geïdealiseerd beeld van het verleden (het *heartland*²⁶). Deze idealen worden gecontrasteerd met de tekorten van het heden. Dit leidt tot een fundamenteel ambivalente positie op het niveau van de morele redeneringen. De traditionele en veelal conservatieve idealen blijven op de achtergrond aanwezig, maar in vele gevallen verschijnen ze als impertinent of onhaalbaar. In dat laatste geval wordt het verhaal van de gecorrumpeerde samenleving gebruikt ter legitimering van een individualistische overlevingsethiek. "De samenleving is een jungle, waar het recht van de sterkste geldt." In een extremere variant kan deze opvatting de vorm aannemen van een geresigneerd instrumentalisme, dit is de resignatie van morele idealen zodat de verantwoording een puur instrumenteel en individualistisch karakter krijgt.²⁷ "Solidariteit is onzin en wie niet eerst aan zijn persoonlijke belangen denkt is een naïeve sukkel".

De vervreemding ten aanzien van de verzorgingsstaat maakt populistische bewegingen en hun achterban gevoelig voor de rechtse kritieken die vanaf de jaren zeventig uit liberale hoek werden geformuleerd. Men mag echter populisme en neoliberalisme niet met elkaar gelijkschakelen. Voor een zuiver marktliberalisme bestaat slechts een zeer beperkt sociaal draagvlak.²⁸ Daarenboven vindt men in het populisme zelden een principiële afwijzing ten aanzien van herverdeling en sociale zekerheid als zodanig. Het populisme staat wel wantrouwig tegenover de actuele werking van de verzorgingsstaat.²⁹ Het populistische onbehagen ten aanzien van de verzorgingsstaat uit zich doorgaans niet in een consequent liberalisme maar gaat in de praktijk veeleer gepaard met steun voor protectionisme en met kritieken op het ongebreidelde kapitalisme. Het populisme, in het bijzonder het rechtspopulisme, is historisch veeleer verwant met het solidarisme en het corporatisme dan met het liberalisme. Zoals het solidarisme van de jaren 1930 zijn ideologische wortels vindt in de moderniteitskritieken van het einde van de 19de eeuw, zo wordt ook het hedendaagse populisme gedreven door het onbehagen met de moderniteit.

26. TAGGART, P., o.c., 2002.

27. DERKS, A., *Individualisme zonder verhaal. Een onderzoek naar de verspreiding en de betekenis van individualistische vertogen in Vlaanderen*, Brussel: Vubpress, 2000.

28. Voor empirisch onderzoek met betrekking tot Vlaanderen, zie DERKS, A., *De politieke en ideologische inbedding van het draagvlak van de solidariteit*, Brussel: VUB – Vakgroep Sociologie (TOR), 2002.

29. Zie ook ANDERSEN, J.G., o.c., 1992.

Anton Derks

E. De sociale basis van het populisme

Papadopoulos,³⁰ die een kort overzicht maakt van het sociologisch onderzoek naar de sociale basis van het populisme, bekritiseert de neiging van sommige sociologen om uit te gaan van een universele relatie tussen populisme en bepaalde sociale categorieën of klassen. In onze samenlevingen bestaat de achterban van populistische bewegingen disproportioneel uit 'verliezers van de modernisering', maar deze categorie is echter vrij heterogeen. In de context van de postindustriële kenniseconomie zouden vooral de laagopgeleiden de verliezers zijn, zowel vanuit materieel als existentieel oogpunt. Papadopoulos breekt echter met een materialistische klassenvisie. Volgens hem zal het populisme individuen verzamelen die, vaak vanuit een verschillende sociale achtergrond, een gevoel delen dat ze uitgesloten worden van iets dat ze waarderen. Van hieruit zouden ze een gemeenschappelijk ressentiment ontwikkelen tegenover mensen die met de uitoefening van de macht worden geassocieerd. Maar, zo merkt Papadopoulos op, het populisme dankt zijn succes in belangrijke mate aan het feit dat de hedendaagse samenlevingen er onvoldoende in slagen mensen te overtuigen van hun efficiënte (her)verdelende functie. Men kan bijgevolg verwachten dat mensen in sociaal-economisch kwetsbare posities bijzonder gevoelig zullen zijn voor deze kritiek. Deze sociale kritiek zal in zijn populistische verschijningsvorm echter niet de vorm aannemen van een steun voor een inclusief en universalistisch programma voor sociale voorzieningen. De populistische kiezer die zichzelf miskend voelt zal eerder opteren voor egoïstische of eng utilitaristische oplossingen, ook al voelt hij zichzelf het slachtoffer van het systeem.³¹ Het populisme ondermijnt hierdoor het draagvlak van de solidariteit en de ontwikkeling van een sociaal bewustzijn of klassenbewustzijn.

Kwalitatief onderzoek naar de morele argumentaties van mensen in ondergeschikte posities geeft eveneens een beeld en een verklaring van de factoren die deze sociale groepen ervan doet weerhouden om zich te identificeren met het project van de verzorgingsstaat. In een poging om status en respect te winnen zullen mensen met een lage sociaal-economische status zich symbolisch willen onderscheiden van het 'sociaal profitaat'.³² Daarenboven zullen ze zich vaak spiegelen aan de individuele prestatie-ethiek en de arbeidsethiek van bovengeschikte, burgerlijke groepen.³³ Doordat ze zichzelf profileren als 'verdienstelijke behoeftigen' en zich onderscheiden van de andere behoeftigen die als 'onverdienstelijk' worden voorgesteld, ondergraven ze de steun voor een structurele en

30. PAPADOPOULOS, Y., o.c., 2001.

31. PAPADOPOULOS, Y., o.c., 2001.

32. LAMONT, M., *The Dignity of Working Men. Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*, New York: Russels Sage Foundation, 2000.

33. KOCHUYT, T., Over een Ondercultuur. Een cultuursociologische studie naar de relatieve deprivatie van arme gezinnen. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Departement Sociologie, KUL, 1999; KOCHUYT, T., & A. DERKS, Bitter als de brakke morgen. Over het ressentiment van ondergeschikte posities, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 30, 2003, pp. 463-497.

meer inclusieve herverdelingspolitiek. De problematiek van sociale achterstelling wordt door de betrokkenen geïndividualiseerd, de collectieve oplossingen die zich in de vorm van een politiek verhaal aandienen zijn vaak van rechts-populistische signatuur, waarbij politici en migranten fungeren als de belangrijkste zondebokken.³⁴

Vanuit de populismeliteratuur kan men een beter begrip krijgen hoe mensen met een economisch zwakke positie die een stem uitbrengen voor een rechtse politieke partij dit rijmen met hun sociaal-economische opinies. Het populisme appelleert weliswaar aan egalitaire verzuchtingen, maar mobiliseert deze verzuchtingen tegelijkertijd naar een kritiek tegen de institutionele arrangementen van de verzorgingsstaat. De verzorgingsstaat is complex, ondoorzichtig en grootschalig en staat aldus op gespannen voet met de populistische hang naar directe en eenvoudige oplossingen. Het populisme hanteert daarenboven een antagonistisch maatschappijbeeld, waarbij niet enkel de elite wordt gevisieerd, maar de hele 'onproductieve klasse' waar ook asielzoekers en 'onrechtmatige' steuntrekkers toe worden gerekend. De inclusiviteit van de verzorgingsstaat, gestoeld op universalistische principes, is voor populistten een doorn in het oog.

In de volgende paragrafen wordt empirische steun gezocht voor de populisme-hypothese voor de situatie in Vlaanderen. Vooraleer we de sociaal-economische attitudes van de electoraten onderzoeken (paragraaf IV), wordt bondig het sociaal-economische discours van de Vlaamse partijen die zich aan de rechterkant van het politieke spectrum bevinden gesitueerd (paragraaf III).

III. Het sociaal-economische discours van de rechtse Vlaamse partijen: marktliberaal en/of economisch populistisch?

In het Vlaamse electorale landschap zijn er twee³⁵ partijen die doorgaans tot de rechterkant van de economische links-rechts breuklijn worden gerekend: de liberale VLD (Vlaamse Liberalen en Democraten) en het rechts-nationalistische VB (Vlaams Blok, sinds november 2004 omgedoopt tot Vlaams Belang). Toch kan geen van beide partijen als een duidelijke en eensgezinde economisch marktliberale of neoliberale partij worden omschreven.

De VLD houdt om verschillende redenen afstand van een zuivere marktliberale lijn. Relevante factoren zijn onder meer de aanwezigheid van een links-liberale

34. DERKS, A., M. ELCHARDUS, I. GLORIEUX, & K. PELLERIAUX, De paradox van de individualisering van werkloosheid, *Tijdschrift voor Sociologie*, 18, 1997, pp. 327-350.

35. Ook de in 2001 opgerichte partij N-VA wordt door veel waarnemers tot de rechterkant van het politieke spectrum gerekend. Deze kleine partij is voor onze analyse niet zo relevant, omdat ze zich bijna uitsluitend profileert op de communautaire (Vlaams-Waalse) tegenstelling.

Anton Derks

strekking, de profilering als brede volkspartij en het beperkt maatschappelijk draagvlak voor de harde neoliberale lijn.

Bij het VB is de afstand van de zuivere marktliberale lijn nog duidelijker. Deze afstand wordt gecreëerd door zowel ideologische als electorale motieven. Ideologisch vindt men in de rechts-nationalistische strekking van het VB affiniteiten met de organicistische ideologie van de antiliberaal conservatieve revolutie. Verwijzingen naar het 'ongebreedeld kapitalisme' of de 'uitwassen van de prestatie-maatschappij' hebben ook in het VB-jargon een negatieve, vulgair-materialistische connotatie. Centraal in de sociale retoriek van het VB staat de notie van 'volksverbondenheid', die een duidelijke associatie blijft oproepen met het solidarisme en het corporatisme. Tot de omdoping van het Vlaams Blok tot het Vlaams Belang vormde het solidarisme één van de basispeilers van de officiële 'Grondbeginselen' van de partij. Verwijzingen naar dit beladen begrip³⁶ werden echter al geruime tijd uit het partijdiscours geweerd. De achterliggende idee, meer bepaald de idee van klassenverzoening en solidariteit "in de volksgemeenschap van burgers, die voldoende verbondenheid hebben met elkaar, op grond van culturele identiteit of op grond van een gemeenschappelijke geschiedenis en beschaving"³⁷ is evenwel overleefd.

De rechts-nationalistische profilering van het VB houdt ook een kritiek in op globalisering en de macht van de multinationals. In tegenstelling tot de linkse kritiek op de globalisering zal de rechts-nationalistische kritiek vooral de ondermijning van de eigen lokale culturele identiteit aan de kaak stellen. Vanuit een kritiek op de 'uitwassen van de prestatie-maatschappij' wordt ook gepleit voor een 'wel-doordachte rol van de overheid, met respect voor het subsidiariteitsprincipe'.³⁸ Het pleidooi voor overheidsinterventie is eveneens duidelijk van de linkse positie te onderscheiden. Solidariteit op basis van volksverbondenheid impliceert immers een selectiviteit op basis van etniciteit en verschilt fundamenteel van de universalistische principes van de moderne verzorgingsstaat. Dit blijkt onder meer uit de openlijke pleidooien voor werk en sociale zekerheid 'voor het eigen volk eerst'.

Er kunnen ook electorale motieven worden aangehaald waarom het VB zich niet eenduidig met het marktliberalisme wil laten associëren. Het VB beseft dat ze haar doorbraak in 1991 in belangrijke mate te danken heeft aan de steun vanuit ex-socialistische arbeidersmilieus. Ze profileert zichzelf graag als de enige partij die consequent opkomt voor de belangen van de 'kleine man', terwijl de socialisten worden voorgesteld als volksverraders:

36. In de Vlaamse context wordt solidarisme in verband gebracht met het VERDINASO (Verbond van Dietsche Nationaalsolidaristen) van Joris van Severen. Het solidarisme vormde in deze beweging de grondslag van een corporatistische sociale doctrine.

37. Fragment uit de beginselverklaring die werd uitgesproken op het stichtingscongres van het Vlaams Belang in november 2004.

38. Ibidem.

“[H]et Vlaams Blok – volgens alle enquêtes de grootste arbeiderspartij van Vlaanderen – [heeft] het recht en de plicht te waken over de sociale belangen en het sociaal-economisch welzijn van ons volk, niet alleen van de arbeiders, maar van alle werkenden. Deze plicht rust des te meer op onze partij doordat de partijen die hiervoor vroeger opkwamen, al lang verleerd hebben om de belangen van de ‘kleine Vlaamse man’ en van de werkende Vlaming te verdedigen.”³⁹

Als oppositiepartij heeft het VB nooit verantwoordelijkheid gedragen voor het sociaal of economisch beleid, zodat deze partij zich op dit vlak nooit duidelijk en consistent heeft moeten profileren. In het officiële partijdiscours treft men geen duidelijke standpunten aan tegen het principe van de sociale zekerheid of de vakbonden als zodanig, maar wel tegen de manier waarop deze momenteel hun rol vervullen. De vakbonden zijn in het discours van het VB een deel geworden van het verziekte en verzuilde politieke establishment en dienen niet langer de belangen van de kleine man. Voor de sociale zekerheid worden de vermeende ‘misbruiken’ aangeklaagd door Walen en migranten maar ook door de zogenaamde ‘logge’ instellingen. Vanuit de populistische retoriek waarin de ondoorzichtigheid van de verzorgingsstaat wordt benadrukt, tracht men de inefficiëntie van het actuele sociale beleid aan te tonen. Zo lezen we in het partijprogramma voor de verkiezingen van juni 2004:

Hoewel een goed uitgebouwd systeem van sociale zekerheid onmisbaar is, mogen wij toch niet blind zijn voor de vele misbruiken. Onze huidige sociale zekerheid is vastgeroest en gevangen in haar eigen logge structuren: de staat, de vakbonden, de grote ondernemingen, de ziekenfondsen... Stuk voor stuk machtsbolwerken die geen verantwoording moeten afleggen voor hun acties of uitgaven. Zij hebben de enorme schuldenberg waar we nu tegen aankijken mee opgebouwd en die vormt stilaan een bedreiging voor de toekomst van het systeem.

Het VB appelleert dus aan het sociaal ongenoegen en de gelijkheidsverzuchtingen van de ‘kleine man’, maar tegelijk mobiliseert ze het anti-establishmentgevoel naar rechtse kritieken op de verzorgingsstaat. De tweedeling die zij hanteren is niet deze uit de klassieke linkse retoriek (wij, de arbeiders versus zij, het grootkapitaal), maar duidelijk rechts-nationalistisch en populistisch: wij, de werkende Vlamingen, versus zij, het belgicistische establishment, het profitaat, de Walen en de migranten.

Het dominante economische discours van het VB blijft echter verschillend van het klassieke vrijemarktliberalisme. Termen als economisch nationalisme, welvaartschauvinisme of economisch populisme zijn veel accurater.⁴⁰ Hierdoor past dit

39. Fragment uit een platformtekst naar aanleiding van de 1 mei gezinsdag van het Vlaams Blok in Brugge in 2002.

40. Zie hiervoor MUDDE, C., o.c., 2000.

Anton Derks

discours moeilijk binnen de klassieke schema's van de economische links-rechts breuklijn.

IV. Analyse van de Vlaamse electoraten

Het onderzoek naar de Vlaamse electoraten is opgebouwd in drie secties. Eerst presenteren we de data en de operationalisering van de meetschalen. Daarna maken we een korte descriptieve analyse van de actuele situatie van het klassengebonden stemgedrag in Vlaanderen. In de derde sectie tenslotte komen we toe aan de eigenlijke toets van de populismehypothese ter verklaring van het zogenaamd onnatuurlijk stemgedrag.

A. Data en operationalisering

De surveydata zijn verzameld door de TOR-onderzoeksgroep (VUB) in 2001. Het betreft een onderzoek naar het draagvlak van de solidariteit bij meer dan 3600 Vlamingen als resultaat van een postenquête die verzonden werd naar 7500 personen, op basis van een zuiver toevallige steekproef op het Rijksregister bij inwoners van het Vlaamse Gewest tussen 18 en 75 jaar oud.⁴¹

Voor de operationalisering van de sociaal-economische status van de respondent bevat de enquête drie relevante indicatoren: **gezinsinkomen**,⁴² **opleiding** en **beroepssector**. Voor de analyse van de houdingen ten aanzien van gelijkheid, herverdeling en de verzorgingsstaat bevat de enquête twee relevante meetschalen,⁴³ die toelaten om het onderscheid te maken tussen het (rechtsegalitair) economisch populisme (dit is de combinatie van gelijkheidsstreven en radicale kritieken op de verzorgingsstaat) en een linksegalarisme (dit is de combinatie van gelijkheidsstreven en steun voor de verzorgingsstaat).⁴⁴

41. Meer informatie over het veldwerk, de respons, de representativiteit en de wegingen en de schaalconstructies vindt men in het technisch rapport: ELCHARDUS, M., & C. TRESIGNIE, *Draagvlak van de solidariteit, Technisch verslag van opzet en verloop van de dataverzameling*, Brussel, VUB-TOR onderzoeksgroep, 2002.

42. Gebaseerd op twee variabelen: het totaal beschikbare (netto) maandelijks gezinsinkomen (in 8 categorieën) en het aantal gezinsleden. Voor elk huishoudaantal werd de mediaancategorie voor het gezinsinkomen berekend. De geconstrueerde variabele bevat drie categorieën: laag gezinsinkomen (lager dan de mediaancategorie), middeninkomen (de mediaancategorie) en hoog gezinsinkomen (hoger dan de mediaancategorie), telkens rekening houdend met de gezinsgrootte.

43. Alle attitudeschalen zijn gestandaardiseerde somschalen van 0 (met alle items helemaal niet akkoord) tot 100 (met alle items helemaal akkoord).

44. DERKS, A., o.c., 2004.

- **Gelijkheidsverzuchting:** onvrede met de bestaande sociale ongelijkheden en een verzuchting om deze ongelijkheden op te heffen, gemeten met zes Likert-items: *“De verschillen tussen de hoge en de lage inkomens moeten blijven zoals ze zijn (negatief)”*; *“De verschillen tussen rijk en arm zijn nog steeds te groot”*; *“De overheid zou de inkomens moeten herverdelen ten voordele van de zwakkere in de maatschappij”*; *“In Vlaanderen worden de rijke mensen steeds rijker en de arme mensen steeds armer”*; *“De klassenverschillen zouden kleiner moeten zijn dan nu”* en *“In Vlaanderen maken de grote bazen winst ten koste van de arbeiders”*. Betrouwbaarheidsindex Cronbach alfa .82.
- **Kritiek verzorgingsstaat:** geeft aan in welke mate men vatbaar is voor de radicale kritieken op de verzorgingsstaat, zowel vanuit de morele als budgettaire risico's, gemeten met zes items: *“De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen lui worden”*; *“De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer om elkaar geven”*; *“De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer voor zichzelf zorgen”*; *“De sociale uitkeringen komen grotendeels ten goede aan mensen die het helemaal niet nodig hebben”*; *“De sociale zekerheid zorgt ervoor dat de economie in het slop geraakt”* en *“Door de sociale zekerheid stijgt de werkloosheid”*. Cronbach alfa .81.

Vanuit de optiek van de tweedimensionaliteit van de links-rechts tegenstelling, betrekken we behalve de economische, ook de sociaal-culturele dimensie in de analyse. Hiertoe gebruiken we vier meetschalen die door Elchardus en Pelleriaux⁴⁵ gehanteerd worden om de rechterkant van de sociaal-culturele breuklijn te operationaliseren. Twee van deze concepten (autoritarisme en etnocentrisme) treft men ook aan in analyses van het *working class* autoritarisme en het cultureel conservatisme. Het is echter belangrijk om op te merken dat men elk van deze vier concepten ook aantreft in de theoretische literatuur over het rechtspopulisme (zie paragraaf II).

- **Autoritarisme:** korte autoritarismeschaal,⁴⁶ gemeten met vier items waaronder *“Gehoorzaamheid en respect voor het gezag zijn de twee belangrijkste deugden die kinderen moeten leren”* en *“We hebben nood aan sterke leiders die ons voorschrijven wat we moeten doen”*. Cronbach alfa .68.
- **Etnocentrisme:** negatieve houding tegenover migranten, vanuit zowel een culturele als economische bedreiging, gemeten met vijf items waaronder *“Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen”* en *“De gastarbeiders komen hier profiteren van onze sociale zekerheid”*. Cronbach alfa .79.
- **Antipolitieke houdingen:** negatieve houding tegenover de werking van de actuele politieke democratie, gemeten met zes items waaronder *“Het parlement is een machteloze praatbarak, je kunt het beter afschaffen”* en *“Zonder politieke partijen zou het in ons land veel beter gaan”*. Cronbach alfa .91.

45. ELCHARDUS, M., & K. PELLERIAUX, o.c., 1998.

46. Gebaseerd op ADORNO, T.W., E. FRENKEL-BRUNSWIK, D.J. LEVINSON, & R.N. SANDFORD, *The Authoritarian Personality*, New York: Norton Library, 1969 (1950).

Anton Derks

- **Utilitair individualisme:** meet de vatbaarheid voor een vertoog waarin het nastreven van het materiële eigenbelang centraal staat. Wordt gemeten met vier items waaronder “*De mensheid, onze naasten, solidariteit... wat een onzin allemaal, iedereen moet eerst voor zichzelf zorgen en zijn belangen verdedigen*” en “*Het nastreven van je persoonlijk succes is belangrijker dan te zorgen voor een goede verstandhouding met je medemensen*”. Cronbach alfa .71.

De variabele met betrekking tot de politieke partijvoorkeur werd gemeten door te peilen naar de stemintentie bij eventuele volgende verkiezingen. Voor de analyse weerhouden we de vijf grootste partijen in de betrokken periode (2001), meer bepaald de groenen (Agalev, intussen omgedoopt tot Groen!), de sociaal-democraten (Socialistische Partij, intussen omgedoopt tot SP.A), de christen-democraten (Christelijke Volkspartij, intussen omgedoopt tot Christen-Democratisch & Vlaams), de liberalen (Vlaamse Liberalen en Democraten) en het rechts-nationalistische VB (Vlaams Blok, intussen omgedoopt tot Vlaams Belang). De eerste twee partijen worden doorgaans tot de linkerkant van het politieke spectrum gerekend, de groenen als nieuw-linkse partij en de sociaal-democraten als de historische erfgenamen van de socialistische arbeidersbeweging. Hoewel de Vlaamse christen-democratische partij een huis met vele kamers is, wordt deze doorgaans tot het centrum gerekend. De twee laatste partijen worden doorgaans geassocieerd met de rechterkant van het politieke spectrum. Voor de liberalen (VLD), die zich verzetten tegen een rechtse etikettering, geldt dit voornamelijk vanwege hun liberale *economische* accenten, op cultureel vlak worden ze doorgaans niet met rechts geassocieerd. Het VB etiketteert zichzelf als rechts-nationalistisch en wordt door grote delen van de publieke opinie met extreemrechts geassocieerd.

B. ‘Onnatuurlijke’ partijvoorkeuren

Volgens het traditionele *class politics*-schema worden mensen met een zwakke economische positie geacht op linkse politieke partijen te stemmen vanuit hun economische belangen. De centrale problematiek van deze paper gaat in op de vraag hoe rechtse kiezers met een lage sociaal-economische status (de zogenaamde onnatuurlijke stemmers) dit rijmen met hun sociaal-economische attitudes. Vooraleer we op deze vraag ingaan, zal eerst een descriptief overzicht gemaakt worden van de ‘onnatuurlijke partijvoorkeuren’ in Vlaanderen anno 2001.

In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de relatie tussen de drie indicatoren van sociaal-economische status en de partijvoorkeur voor de vijf grote partijen, verder opgedeeld in drie categorieën (links-centrum-rechts).

De twee linkse partijen krijgen samen de steun van ruim 21 procent van alle respondenten; bijna 30 procent van de respondenten heeft een voorkeur voor één van de twee rechtse partijen en het centrum (de christen-democraten) krijgt de steun van bijna 20 procent. Het resterende 29 procent van de respondenten heeft ofwel een voorkeur voor een andere partij (ruim 8 procent); gaf de intentie blanco

Tabel 1. Partijvoorkeur naar sociale klasse-indicatoren (Data: TOR DS2001).

	Links	Groen	Soc.-dem.	Christ.-dem.	Rechts	Liberalen	VB
Gezinsinkomen							
Laag (n=936)	18,4	4,4	14,0	21,6	29,2	18,8	10,4
Midden (791)	24,1	7,1	17,1	20,4	26,5	16,8	9,7
Hoog (1150)	22,8	8,5	14,3	18,7	33,0	24,3	8,7
Totaal (2877)	21,7	6,8	14,9	20,1	30,0	20,5	9,5
Onderwijsniveau							
Lager onderwijs (825)	20,8	3,0	17,8	24,4	26,2	14,5	11,6
Lager secundair (801)	19,5	4,7	14,7	16,9	30,8	19,0	11,9
Hoger secundair (1153)	21,2	9,3	12,0	17,0	31,7	22,9	8,8
Hoger onderwijs (748)	24,6	12,8	11,8	21,0	30,3	25,3	5,1
Totaal (3527)	21,5	7,5	13,9	19,5	29,9	20,6	9,4
Beroepssector							
Zelfstandig (363)	9,9	3,3	6,6	23,4	43,8	39,1	4,7
Privésector (1875)	21,1	6,4	14,7	17,1	31,4	19,4	12,0
Overheid (406)	21,4	5,4	16,0	17,2	28,3	17,5	10,8
O.G.O. (409)	30,1	13,9	16,1	23,2	18,3	12,5	5,9
Totaal (3053)	21,0	6,9	14,1	18,7	30,7	20,5	10,2
Totaal (n = 3643)	21,4	7,6	13,8	19,6	29,9	20,5	9,4

Anton Derks

of ongeldig te zullen stemmen (bijna 14 procent) of gaf geen antwoord (ruim 7 procent). Deze categorieën zijn hier minder relevant en werden niet in tabel 1 opgenomen.

Deze absolute stemverdelingen zijn als zodanig weinig relevant: sociologische surveys hebben doorgaans niet de ambitie verkiezingsuitslagen accuraat te voorspellen en bovendien zijn deze absolute cijfers achterhaald door de recente woelige ontwikkelingen in het Vlaamse electorale landschap. We zijn hier enkel geïnteresseerd in de vraag waar en in welke mate we sporen vinden van het traditioneel klassengebonden stemgedrag en van het zogenaamd 'onnatuurlijk' stemgedrag.

De groepen met een zwakke sociaal-economische status (de laagopgeleiden en de lage inkomensgroepen) hebben geen eenduidige affiniteit met de linkse politieke partijen. Lager opgeleiden zijn weliswaar oververtegenwoordigd bij de sociaaldemocraten, maar dit wordt gecompenseerd door een ondervertegenwoordiging bij de nieuw-linkse groenen. Lage inkomensgroepen zijn zelfs ondervertegenwoordigd in het linkse kavel. De sterke ondervertegenwoordiging bij de groenen wordt hier niet gecompenseerd door een oververtegenwoordiging bij de sociaaldemocraten. Dit betekent echter niet dat het *class politics* schema zijn relevantie in de Vlaamse politiek volledig heeft verloren. De beroepssector is immers wel relevant. Hier mag men echter niet uitgaan van de eenvoudige tweedeling overheid versus privé, maar valt vooral het contrast op tussen de zelfstandigen en de werknemers in de door de overheid gesubsidieerde organisaties (OGO). Vooral deze laatste kenmerken zich door een sterke affiniteit met links, ze zijn vooral bij de groenen en in minder mate ook bij de sociaal-democraten oververtegenwoordigd.

Bij het rechts-populistische VB valt vooral de ondervertegenwoordiging van hoogopgeleiden op. Het inkomensniveau is niet relevant voor deze partij, maar wel de beroepssector. Zoals men kan verwachten zijn werknemers in de door de overheid gesubsidieerde sector sterk ondervertegenwoordigd, maar verassend is de ondervertegenwoordiging bij zelfstandigen. Deze laatste vaststelling moet wel omzichtig geïnterpreteerd worden, gezien de relatief kleine aantallen respondenten. De statistische significantie van deze bevinding zal later, in een multivariate analyse, getest worden. Uit eerder electoraal onderzoek is echter eveneens gebleken dat in tegenstelling tot de meeste andere Europese landen waar een affiniteit wordt vastgesteld tussen zelfstandigen en extreemrechts, dit in Vlaanderen niet opgaat.⁴⁷

De sociologische samenstelling van de liberale partij kan wel nog vrij goed vanuit het klassieke *class politics* schema worden begrepen: hoge inkomensgroepen, hoogopgeleiden en zelfstandigen zijn oververtegenwoordigd. Het zogenaamd onnatuurlijk rechts stemgedrag van economisch zwakke groepen slaat in relatieve termen dus vooral op het VB. In absolute termen vinden we echter meer 'onnatuurlijk

47. DEPICKERE, A., & M. SWYNGEDOUW, o.c., 2002.

Tabel 2. Economische en culturele attitudes naar partijvoorkeur, met aparte indicatie van de positie van de lage statusgroepen (Data: TOR DS2001).

	N	Gelijkheids- streven	Kritiek verzor- gingsstaat	Autoritaris- me	Ethno- centrisme	Anti- politiek	Util. indivi- dualisme
Groenen	Werknemers met laag inkomen	74,1	40,6	32,0	29,8	42,6	26,4
	Laagopgeleiden	76,4	41,4	40,5	21,9	37,9	33,3
	Totaal electoraat	70,1	37,9	33,3	28,3	34,2	19,6
Sociaal-democraten	Werknemers met laag inkomen	78,3	44,2	47,9	45,4	45,6	36,8
	Laagopgeleiden	78,7	45,7	53,0	48,3	45,2	40,6
	Totaal electoraat	74,1	41,0	43,2	40,0	37,6	30,5
Christen-democraten	Werknemers met laag inkomen	73,3	48,7	54,9	42,5	43,7	31,9
	Laagopgeleiden	72,9	50,6	61,9	47,5	47,2	40,8
	Totaal electoraat	68,3	45,9	51,5	42,2	39,9	29,6
Liberalen	Werknemers met laag inkomen	68,3	48,4	52,1	45,2	41,3	41,5
	Laagopgeleiden	70,8	52,6	62,7	48,6	47,5	34,7
	Totaal electoraat	59,4	50,2	49,1	45,0	39,4	31,6
VB	Werknemers met laag inkomen	73,7	56,7	62,2	68,7	58,7	40,4
	Laagopgeleiden	81,4	55,4	61,1	68,9	63,7	41,7
	Totaal electoraat	71,1	56,1	55,9	69,7	58,2	40,1
Totaal	Werknemers met laag inkomen	74,4	48,5	52,2	48,3	50,0	35,4
	Laagopgeleiden	76,0	50,4	58,4	51,4	52,5	40,5
	Totaal	68,3	47,0	47,6	45,4	44,0	30,9

Anton Derks

ke' stemmers bij de liberalen, omdat deze partij een grotere aanhang heeft (tenminste in 2001) en omdat de verbanden tussen de sociaal-economische achtergrondvariabelen en het stemgedrag relatief zwak zijn.

C. Sociaal-economische attitudes van de 'onnatuurlijke' kiezers

Nu komen we toe aan de eigenlijke toets van onze centrale hypothese. Vanuit de populismeliteratuur verwachten we dat niet enkel de culturele maar ook de economische houdingen van de zogenaamd onnatuurlijke kiezers vrij goed aansluiten bij het discours van rechts-populistische partijen.

Tabel 2 geeft een overzicht van de gemiddelde scores voor de schalen met betrekking tot de economische en culturele attitudes, opgedeeld naar de vijf partijelectoraten. Binnen elk electoraat wordt ook de score berekend voor de categorieën met een lage sociaal-economische status, meerbepaald de laagopgeleiden (maximum lager onderwijs voltooid) en de werknemers⁴⁸ met een laag inkomen (inkomen lager dan de mediaancategorie rekening houdend met de gezinsgrootte). De aandacht gaat in de eerste plaats immers uit naar de positie van de VB-aanhangers met een lage sociaal economische status. Bij hen in het bijzonder verwachten we dat hun attitudes begrepen kunnen worden vanuit het concept economisch populisme of rechtsegalitarisme en dat deze opinies hierdoor vrij goed aansluiten bij het discours van het VB.

De gegevens uit tabel 2 ondersteunen de hypothese van het economisch populisme. De economische opinies van het VB-electoraat kunnen omschreven worden als 'rechtsegalitair' of 'economisch populistisch', dit is de combinatie van het gelijkheidsstreven met een relatief hoge steun voor de radicale kritieken op de verzorgingsstaat. Deze combinatie lijkt niet tot stand te zijn gekomen door een 'onnatuurlijk' bondgenootschap van zwakke sociale categorieën met economisch linkse opinies en meer welvarende categorieën met rechts-liberale opinies. Bij het sociaal zwakke segment van het VB-electoraat, in het bijzonder bij de laagopgeleiden, is de gelijkheidsverzuchting weliswaar sterker dan bij de rest van het electoraat, maar in de steun voor de radicale kritieken op de verzorgingsstaat moet deze zwakke groep geenszins onderdoen. Wat de culturele houdingen betreft krijgen we een bevestiging van het vertrouwde beeld. De VB-aanhang kenmerkt zich door autoritaire opvattingen, een negatieve houding ten aanzien van migranten, antipolitieke sentimenten en een relatief sterke instemming met het radicale utilitair individualisme (of survivaletos). De culturele opinies van de sociaal zwakke aanhangers van het VB verschillen niet betekenisvol met die van de rest van het VB-electoraat. Het globale beeld dat we krijgen van de economische en

48. De zelfstandigen met een laag inkomen werden niet in de lage inkomenscategorie opgenomen, omdat ze vanuit een klassiek klassenperspectief niet eenduidig tot de lagere klassen kunnen worden gerekend.

culturele attitudes van de VB-achterban sluit naadloos aan bij de literatuur over het rechtspopulisme.

De zogenaamd ‘onnatuurlijke’ aanhang van het VB kan dus begrepen worden vanuit het populisme en is daarom bezwaarlijk ‘onnatuurlijk’ te noemen. Het beeld van het VB als een marktliberale partij met een in belangrijke mate economisch linkse achterban is immers fundamenteel verkeerd. Zowel het discours van het VB als de attitudes van de achterban passen moeilijk in de klassieke economische links-rechts tegenstelling. Het (economisch) populisme is een veel accurater begrip om de ideologische specificiteit te typeren. Vanuit deze optiek is er ook geen bijzondere spanning te verwachten tussen het economisch discours van de partij en de attitudes van de achterban.

De opinies van de VLD achterban sluiten beter aan bij het klassieke economisch rechtse (marktliberale) profiel: een relatief laag gelijkheidsstreven gecombineerd met een relatief hoge instemming met de radicale kritieken op de verzorgingsstaat. De opinies van de laagopgeleide VLDers wijken wel wat af van de rest van het electoraat en neigen naar een economisch populistisch profiel. De VLD slaagt er blijkbaar in aanhang te vinden bij twee economisch rechtse groepen, meer bepaald marktliberalen en economische populistten. De twee groepen delen een kritische of argwanende houding ten aanzien van de verzorgingsstaat.

Conform de verwachtingen is het profiel van de twee linkse partijen (groenen en sociaal-democraten) als economisch links te omschrijven: een steun voor het gelijkheidsstreven gecombineerd met een afwijzing van de kritieken op de verzorgingsstaat.

Hierboven werd een descriptieve en geen (causale) verklarende analyse gepresenteerd. Als bijkomende toets construeren we multivariate modellen, waarbij we ons concentreren op het VB-electoraat. De vraag is hoe en in welke mate de economische attitudes, die we in verband brengen met het concept ‘economisch populisme’, een bijdrage leveren aan het verklaren van een VB-voorkeur, ook na controle voor sociale achtergrond.

Uit model 1 (tabel 3) kunnen drie relevante conclusies getrokken worden. Ten eerste: de relatief hoge score voor het gelijkheidsstreven onder het VB-electoraat (tabel 2) kan volledig toegeschreven worden aan de sociaal-economische achtergrond van deze groep. In beide modellen voegt het gelijkheidsstreven niets toe aan de verklaring van een VB-voorkeur. Ten tweede: de negatief kritische houding ten aanzien van de verzorgingsstaat draagt op een sterk significante wijze bij in de verklaring van een VB-voorkeur. Ten derde: hoger opgeleiden en zelfstandigen zijn ondervertegenwoordigd in het VB-electoraat. Deze drie bevindingen laten toe de these van het economisch populisme verder te preciseren. De economisch populistische attitudes van de VB-achterban, meer bepaald de combinatie van gelijkheidsstreven en negatieve kritieken op de verzorgingsstaat, kunnen verklaard worden door een combinatie van sociologische en ideologische factoren. Het gelijkheidsstreven kan volledig verklaard worden door de sociale

Anton Derks

samenstelling van het VB electoraat, terwijl de negatieve houdingen ten aanzien van de verzorgingsstaat typerend zijn voor het ideologisch profiel van het electoraat, en niet kunnen gereduceerd worden tot de sociale samenstelling. Zo wordt duidelijk hoe ook sociaal kwetsbare categorieën, meerbepaald laagopgeleide werknemers, een VB voorkeur rijmen met hun sociaal-economische opinies. Het VB rekruteert immers niet bij alle laagopgeleide werknemers in dezelfde mate, maar trekt verhoudingsgewijs meer mensen aan binnen deze categorie met een negatieve houding ten aanzien van de verzorgingsstaat. Om deze laatste interpretatie kracht bij te zetten, wordt in een apart model (model 2 in tabel 3) de analyse uitgevoerd op de selectie van laagopgeleiden werknemers. Model 2 bevestigt dat de kritiek op de verzorgingsstaat, ook in de sociaal kwetsbare categorie onderling, de kans verhoogt op een VB-voorkeur (odd ratio 1,65).

Tabel 3. VB-voorkeur naar economische attitudes en sociale achtergrond. Logistische regressies, odd ratio's.⁴⁹

	Model 1: alle respondenten (valid N = 2473)	Model 2: selectie sociaal kwetsbare categorie (valid N = 557)
Gelijkheidsstreven (Z-score)	1,080 n.s.	0,930 n.s.
Kritiek verzorgingsstaat (Z-score)	1,648 ***	1,650 ***
Gezinsinkomen (ref. = Hoger dan mediaan)	n.s.	NVT
Lager dan mediaan	0,949 n.s.	NVT
Mediaancategorie	0,889 n.s.	NVT
Onderwijsniveau (ref. = Hoger onderwijs)	**	NVT
Max. lager onderwijs	2,694 ***	NVT
Lager secundair	2,264 **	NVT
Hoger secundair	1,782 *	NVT
Beroepssector (ref. = O.G.O)	***	n.s.
Zelfstandig	0,427 *	NVT
Privé sector	1,597 n.s.	1,172 n.s.
Werknemer bij overheid	1,350 n.s.	0,753 n.s.
<i>Nagelkerke pseudo R²</i>	,096	,059

Significantiedrempels: *** < ,001 / ** < ,01 / * < .05

NVT = niet van toepassing.

Ten slotte gaan we in op de vraag naar het relatieve belang van economische dan wel van sociaal-culturele opinies ter verklaring van rechtspopulistisch stemgedrag in Vlaanderen. Om redenen van multicollineariteit kunnen de 4 meetschalen met betrekking tot sociaal-culturele attitudes niet samen met de kritiek op de verzorgingsstaat in één model worden opgenomen. De 4 meetschalen correleren niet enkel onderling, maar ook met de kritiek op de verzorgingsstaat (zie tabel 4). Dit hoeft niet te verwonderen, de radicale kritieken op de verzorgingsstaat vormen

49. Exp (B) parameters, categorische onafhankelijke variabelen met contrast = indicator.

net als de vier indicatoren van de culturele breuklijn een onmiskenbaar onderdeel van het rechtse of nationalistische populisme.

Om het probleem van multicollineariteit te vermijden, worden aparte modellen geconstrueerd voor elk van de 4 sociaal-culturele attitudes. Deze modellen zijn gebaseerd op model 1 van tabel 3, maar de kritiek op de verzorgingsstaat wordt weggelaten uit het model en telkens vervangen door één van de 4 indicatoren met betrekking tot sociaal-culturele attitudes. Tabel 5 geeft een samenvatting weer van de resultaten. De odd-ratio's van de overige variabelen uit het model (het gelijkheidsstreven en de sociale achtergrondvariabelen) worden niet weergegeven, omdat ze niet noemenswaardig verschillen met deze uit model 1 van tabel 3.

Tabel 4. Correlatiematrix, kritiek op de verzorgingsstaat en sociaal-culturele attitudes (zero-orde correlaties).

	Kritiek verzorgingsstaat	Autoritarisme	Etnocentrisme	Antipolitieke houdingen	Utilitair individualisme
Kritiek verzorgingsstaat	1				
Autoritarisme	,37	1			
Etnocentrisme	,41	,35	1		
Antipolitieke houdingen	,32	,31	,36	1	
Utilitair individualisme	,30	,45	,39	,32	1

Tabel 5. VB-voorkeur naar sociaal-culturele attitudes, met controle voor sociale achtergrond en gelijkheidsstreven. Samenvatting van 4 aparte modellen. Logistische regressies, odd ratio's.

	Exp (B)	Nagelkerke R ²	N
Model a: autoritarisme (z-score)	1,456***	,072	2533
Model b: etnocentrisme (z-score)	4,028***	,249	2518
Model c: antipolitieke houdingen (z-score)	1,786***	,105	2508
Model d: utilitair individualisme (z-score)	1,490***	,071	2528

Significantiedrempel: *** < ,001.

Conform met eerder electoraal onderzoek,⁵⁰ blijkt het etnocentrisme of de negatieve houding ten aanzien van migranten de belangrijkste variabele te zijn in de verklaring van een VB-voorkeur. De toename van één standaardafwijking op de etnocentrieschaal verviervoudigt de kansverhouding op een VB-voorkeur. Voor de overige 3 indicatoren van de sociaal-culturele breuklijn zijn de effecten vergelijkbaar met of zelfs iets zwakker dan het effect van de kritiek op de verzorgingsstaat.

50. DEPICKERE, A., & M. SWYNGEDOUW, o.c., 2002.

Anton Derks

De kritiek op de verzorgingsstaat is als verklarende factor voor een VB-voorkeur dus veel minder belangrijk dan het ethnocentrisme. Het VB is in de eerste plaats een anti-migrantenpartij in plaats van een anti-verzorgingsstaatpartij. Onze resultaten bevestigen de gekende vaststelling dat een rechtse partijvoorkeur bij sociaal zwakke categorieën in de eerste plaats door culturele motieven is ingegeven. Opvattingen over de inrichting van de samenleving en het omgaan met culturele verschillen zijn hier doorslaggevend. Sociaal kwetsbare groepen, in het bijzonder laagopgeleiden, leggen hier rechtse of autoritaire accenten. De belangrijkste conflictmaterie is in dit opzicht de omgang met andere etnische groepen. Bovenstaande analyse wil echter beklemtonen dat deze conflictmaterie een sterke weerslag heeft op kwesties met betrekking tot herverdeling. Met andere woorden: de culturele breuklijn heeft belangrijke consequenties voor de sociaal-economische breuklijn. Mensen die argwanend staan ten opzichte van het politieke establishment en ten aanzien van migranten, en die vatbaar zijn voor de roep naar autoritair leiderschap, zijn doorgaans ook veel vatbaarder voor de radicale, rechts-conservatieve kritieken op de verzorgingsstaat. In de populistische retoriek fungeert de verzorgingsstaat immers als een hangmat in plaats van een vangnet. De elite, die de touwtjes van de verzorgingsstaat in handen heeft, bevoordeelt achter het rookgordijn van ingewikkelde procedures immers vooral zichzelf en andere "parasitaire" klassen, zoals migranten en asielzoekers. Het is deze ideologische mix, en niet het zuivere neoliberalisme, waar het VB aan appelleert. Het VB verzet zich immers niet tegen de idee van herverdeling en sociale zekerheid als zodanig, maar wel tegen de *criteria* en de *wijze waarop* herverdeling tot stand komt in de context van de verzorgingsstaat. Rechts-populisten verzetten zich tegen de inclusieve en universalistische herverdelingscriteria van de verzorgingsstaat. Ze verdedigen daartegenover herverdeling op basis van directe, doorzichtige reciprociteit en dit gereserveerd voor de culturele *ingroup*.

V. Discussie en conclusie

Hoe rijmen sociaal zwakkeren een rechtse stem met hun sociaal-economische opinies? De problematiek van dit zogenaamd onnatuurlijk stemgedrag is met de opkomst van de nieuwe radicaal rechtse partijen, die veel steun krijgen uit sociaal zwakke categorieën, bijzonder relevant geworden. De spanningshypothese, die een spanning veronderstelt tussen de marktliberale lijn van de nieuw-rechtse partijen en de linkse opvattingen van hun sociaal zwakke achterban, berust op een dubbele misvatting. Althans voor de Vlaamse situatie geldt dat het discours van het VB niet eenduidig marktliberaal is en de economische attitudes van hun achterban, met inbegrip van de sociaal zwakke categorie hieruit, niet links zijn. Ze kunnen beide accurater omschreven worden als economisch populistisch of rechtsegalitair.

In de huidige postindustriële context verliest de arbeid-kapitaal tegenstelling haar ideologische wervingskracht. De groeiende consensus rond de aanvaarding van een gecorrigeerde vrijemarkteconomie maakt dat de economische breuklijn zich nu vooral toespitst op de vraag in welke mate en op welke manier de sociale correcties worden doorgevoerd. De discussie over het behoud of de ontmanteling van de verzorgingsstaat vormt hierbij een centraal conflictpunt. Sociaal zwakkeren zullen zich voor deze nieuwe conflictmaterie niet zo vanzelfsprekend aan de linkse zijde scharen, ze zijn immers sterk gevoelig voor de radicale (rechtse) kritieken op de verzorgingsstaat.

Speculatief kunnen we stellen dat de opkomst van het rechtspopulisme een verrechtsing van het egalitarisme in de hand werkt. Rechtspopulisten trachten de gelijkheidsverzuchtingen van verongelijkte burgers aan te spreken en deze tegelijk te mobiliseren tegen de institutionele arrangementen van de verzorgingsstaat. Aldus slaagt het populisme er in de verongelijkte burger bondgenoot te maken van economisch rechtse krachten.

Rechtspopulisten en marktliberalen vinden elkaar in hun gemeenschappelijke kritiek op de verzorgingsstaat. Nochtans verschillen hun economische visies zowel naar vorm als inhoud. Rechtspopulisten hebben doorgaans een minder coherente en onduidelijkere sociaal-economische visie, het sociaal-economische als zodanig behoort immers niet tot de kern van hun ideologie. Sommige rechtspopulistische aspecten gaan in tegen het marktliberalisme: het economisch nationalisme en protectionisme en de daarmee gepaard gaande kritiek op economische globalisering, het welvaartschauvinisme en de rechtsegalitaire roep naar herverdeling.

We kunnen verwachten dat het populisme een concurrentievoordeel opbouwt in vergelijking met de sociaal-democratie, naarmate de sociaal-democratie er niet in slaagt mensen te overtuigen van de efficiëntie van de verzorgingsstaat als een rechtvaardig herverdelend mechanisme en naarmate ze onvoldoende ideologisch cultuurwerk onderneemt om de universalistische grondslag van het egalitarisme te verdedigen.

De aantrekkingskracht van het rechts-populisme bij de voormalige achterban van linkse partijen hoeft nog weinig verwondering te wekken. Beide hanteren immers een antagonistisch egalitarisme. De klassenanalyse, die in de context van de postindustriële samenleving minder relevant wordt, maakt plaats voor een rechtspopulistische en nationalistische analyse. Deze laatste analyse is vooral aantrekkelijk voor de verliezers van de modernisering die zich bedreigd voelen door de actuele culturele én economische ontwikkelingen: de globalisering, de grootschalige migratiebewegingen en de nieuwe sociale ongelijkheden. De belangrijkste vijand is in dit vertoog niet langer 'de werkgever' of 'het kapitaal', maar wel het bonte gezelschap van politici, overheidsfunctionarissen, intellectuelen, migranten, asielzoekers enzovoort. Gelijkheid wordt in het rechtspopulisme verengd tot het eigen volk. "Eigen volk eerst" is ongetwijfeld de meest gekende slagzin van het VB. Gelijkheid onder gelijken, op die manier wordt sociale gelijkheid gekoppeld aan culturele gelijkheid of homogeniteit.

Anton Derks

SUMMARY

Populism and the ambivalence of egalitarianism. How do the underprivileged reconcile a right wing party preference with their socio-economic attitudes?

The decline of traditional class voting is at the centre of the Class Politics debate. From the framework of traditional class analysis a labourer's right wing vote appears 'unnatural'. A right wing vote is thought to damage the interests of the economically precarious groups. This paper attempts to understand the phenomenon of so-called unnatural voting behaviour starting from the populism concept. From a theoretical literature study we analyse the relationship between populism and attitudes regarding the economic left-right cleavage. We argue that right-wing populism appeals to a cry for equality, yet at the same time mobilises this sentiment against the institutions of the welfare state. In that way populist right parties succeed in attuning their economic discourse to the socio-economic attitudes of broad layers of the population, including economically precarious categories. The empirical relevance of this hypothesis is tested on the case of Flanders.